

STJEPAN SUČIĆ

Matica hrvatska

STJEPAN MOYSES I MATICA HRVATSKA

Velikan slovačke kulture Stjepan Moyses zauzeto je i živo sudjelovao u Hrvatskom narodnom preporodu. Na najbolji je način obavljao službu cenzora hrvatskih knjiga. Bio je u kolu utemeljitelja Matice ilirske. Promišljeno je proučavao zakone, političke prilike i kulturne potrebe. Poticao je pokretanje novina i časopisa, objavljivao programske govore i prigodne spise na latinskom i na hrvatskom jeziku.

O njegovu djelovanju pisali su povjesničari Hrvatskog narodnog preporoda Gjuro Stjepan Deželić, Ferdo Šišić, Rudolf Strohal, Jakša Ravlić i dr. O njemu pišu hrvatske povjesnice i leksikoni. Nedavno su objavljene dvije značajne knjige – Alojz Jembrih: *Tragom života i rada Stjepana Moysesa* (HKD sv. Jeronima, 2016) i Agneza Szabo, Rudo Brtaň i Dragutin Ivančić: *Stjepan Moyses i Hrvati* (Matica slovačka Zagreb, 2016). Ova djela, a osobito pretisak uvodnih tekstova za Vitezovićevo *Odiljenje sigetsko* (1836) i pretisak pohvalne pjesme Nikoli Zdenčaju (1838) koje je objavio Moyses, još nam jasnije govore o načinu i stilu njegova duboko promišljenog djelovanja.

Vitezovićevo *Odiljenje sigetsko* prva je knjiga objavljena novim pravopisom. Bilo je to godine 1836. što je omogućilo da putovima *Ilirskih narodnih novina* i *Danice ilirske* stigne do mnogih čitatelja u cijelom hrvatskom kulturnom prostoru i da se otisne u slavenski svijet.

Ne samo da je to prva knjiga objavljena novim pravopisom, nego je na njezinu početku litografirani portret Nikole Šubića Zrinskog. Ta je litografija otisnuta i na knjizi Matije Mesića *Život Nikole Zrinskoga, Sigetskoga junaka* 1866. U predgovoru je Stjepan Moyses pisao „ljubeznom i slavnom narodu ilirskom“ da mu

se navješćuje novi duh vremena. Posebno je istaknuo vrijednost i značenje časopisa koji svakog tjedna donose najbitnije događaje iz političkog života i tekstove iz jezikoslovlja, umjetnosti i povijesti pišući da je to za život naroda isto što je disanje za „človečansko življenje“. Pisano je to u rujnu 1835. u prvoj godini *Novina horvatskih i Danice horvatske, slavonske i dalmatinske*.

Kad je 1829. došao u Zagreb Hrvati su se grčevito borili za očuvanje naroda, jezika i državnog prava čuvajući latinski diplomatski jezik i objavljujući knjige na hrvatskom. Svaka knjiga, svaki spis na latinskom ili na hrvatskom bili su brana protiv mađarizacije. Tako o boravku biskupa zagrebačkog Aleksandra Alagovića u Karlovcu 13. lipnja 1832. svjedoči spis *Sermo quo excellentissimum Dominum Episcopum Zagradiensem et regium locum tenentem Banalem Alexandrum ab Alagovich (...) Oratore ordinario notario Aloysio Byff*. Biskupa i namjesnika banske časti pozdravio je bilježnik uime grada Karlovca spominjući kulturu, literaturu i industriju. Govor je tiskan u Karlovcu u tiskari Ivana Nepomuka Prettnera u kojoj je iste godine objavljena i *Disertacija* Janka Draškovića na hrvatskom jeziku. To na svoj način govori o argumentu koji je Stjepan Moyses iznio zagovarajući potrebu časopisa i knjiga na hrvatskom jeziku, naime da „obično svećenstvo najradije čita na svom materinskom jeziku“.

Hrvatski su preporoditelji dugo čekali na odobrenje za pokretanje *Novina horvatskih i Danice horvatske*. Bili su svjesni da je svaki mjesec, a pogotovo godina čekanja i kašnjenja velik gubitak. Ipak, sve je bilo lakše kad su 1835. pokrenuti novine i časopis. Stjepan Moyses ne pjeva samo prigodne stihove. Njegova čestitka vrhovnom županu ohrabrenje je upravljeno hrvatskom narodu: „...větra nebojte se/ Bratjo! Ako bi kadkada studeno/ Puhaj; zatreti vam nemože/ Pšenice zlato, niti blagoslov/ Željni jesenskog' vrěmena (...)“. Pjeva o junačkoj prošlosti kad „Horvat boril se je dan i noć s rogoma mēseca silovitog“, kad „Za mač, za kopje trěbalo desnice:/ Za plug, za branu ostala levica:/ Knjigam ter umětnim plodom tad'/ Vrěmena nij' bilo jao ni ruke!“. On tako pjeva i poziva Nikolu Zdenčaja da vještom rukom dugo

vodi „zagrebske kormilo države (...) obilnost razuma iskati stalno žudeć“.

Stjepan Moyses bio je profesor, cenzor i revizor knjiga, pisac i govornik. Djelovao je u znanstvenom, crkvenom i društvenom životu Zagreba i Hrvatske. Bio je član Društva čitaonice zagrebačke od njezina osnutka godine 1838.

Sudjelovao je na sastancima čitaonice zagrebačke i na ilirskim muzikalnim zabavama. U kući Janka Draškovića 5. travnja 1839. sudjelovao je i on u bogatom glazbenom programu. *Danica ilirska* od 20. travnja 1839. donosi: „Krêpkim slavjanskim izrazom izpëva takojer gospodin doktor i profesor Stëpan Moyses lëpu i našoj ÷eskoslovenskoj bratji veoma milu pëšan: *Gdë je stanak moj (Kde jest domov moj)* od kapelmaistera Škrôpa“. Ta je pjesma rado pjevana i objavljivana u hrvatskim pjesmaricama¹ od *Bisernice* 1874. do Matičine *Hrvatske pjesmarice* iz 1893. i drugih školskih i društvenih pjesmarica.

Svome profesoru zahvalni *mudroljublja prve i druge godine slušateljji* objavljivali su pjesme počasnice ispjevane u osmeračkim katrenama koje su nadahnute pjesništvom Ivana Gundulića. Tiskane su 1839. u tiskari Ljudevita Gaja. Tada su se u Zagrebu, u Dugoj ulici, u knjižari Milana Hiršfelda mogla kupiti Gundulićeva djela objavljena u Dubrovniku 1826. Moysesov kolega, profesor

¹ 1.) *Moj stanak*, spjevao Stj. Moyses, uglasbio Škroup, *Bisernica, sbirka pïevaka za ÷etiri muška grla (Tenor I, Tenor II, Bass I, Bass II)*, Hrvatskoj prosvjeti upriličio Vienac, Pjev. društvo u zagreb. sjemeništvu, Tisak Dioničke tiskare Zagreb, 1874, 2.) Vjekoslav Klajić *Hrvatska pjesmarica. Sbirka popjevaka za skupno pjevanje, Gdje j' stanak moj?* Franjo Škroup (god. 1834) ÷eški spjevao Jos. Kaj. Tyl (god. 1834), pohrvatio Stjepan Moyses, *Duh hrvatski* Polag podobne slovačko-÷eške pjesme od Tomašika, spjevao Dragutin Rakovec (god. 1838), Tiskara K. Albrechta, izdala Matica hrvatska Zagreb 1893; 3.) *JEKA zbirka izabranih domorodnih napjevã*, Za mješoviti zbor (s djeçačkimi glas.) uredio A. Srimac, Zagreb, 1893, spjevao St. Moyses, uglasbio Škroup; 4.) *Hrvatske svjetovne pjesme za učiteljstvo i mladež pučkih škola*, sabrao Antun Delak, *Gdje je stanak moj*, pohrvatio Stjepan Moyses, drugo ispravljeno izdanje, naklada pišçeva, Zagreb, 1907; 5.) *Pjesmarica za pučke škole u Hrvatskoj i Slavoniji*, izdanje za mladež, Popijevke za V. razred *Gdje je stanak moj*, Naklada Kr. hrv.-slav.-dalm. zemalj. Vlade, Zagreb, 1917.

na zagrebačkoj akademiji bio je i Ivan Mažuranić. Bilo je to vrijeme kad se pripremalo Matičino izdanje Gundulićeva *Osmana*.

Vrijedi čitati i promišljati što je 2. veljače 1841. Stjepan Moyses rekao na saboru čitaonice ilirske zagrebačke:

„Ovom prigodom déržao je visokoučeni prof. Stěp. Moyses važan govor, u kojem je med ostalimi napomenuo, da u carstvu austrijskom izmedj 35 miliunah stanovnikah, kojimi predobri naš déržavni otac Ferdinand srětno vlada, 18 miliunah Slavjanah imade koje pravedni vladaoc jednako kao i svoju věrnú dětcu ljubi i želi, da se svikolici puci pod njegovim blagim žezlom izobrazu i da tako dobri i věrní podložnici budu. I ako, veli ovi svi puci za vladaoca i občenu domovinu u kojoj zgodi vedro kěrvu proliju, stanovito najmanje pol vedra slavjanske teče kěrvu. Bezuman bi dakle, reče, bio onaj, koi bi mislio, da pravedni otac naš neće, da se njegovi věrní sinovi Slavjani podignu i izobrazu. Zatim, ako mi želimo biti prava déržavna bratja Magjarah, da trěba, da ono za nas činimo, što i oni za sebe pravično čine. Naime oni hoćeju, da se njihov narod izobrazu i da sveudilj na bolje teži, i budući da su po čeljo Ugarskoj raztrešeni, hoćeju da se i s onimi Magjari, koji u Moldavii i Valakii raztêrkani živu, slože: to veli trěba, da i mi Slavjani medju nami činimo, ako želimo, da se njihovom vrědnom bratjom, a ne izdajicami nazovemo; jer veli tko je svojoj kěrvu nevěran, kako će tudju ljubiti? – Iste svetce takodjer, veli, najbolje onda štujemo, kad njihova dobra děla slědimo. Iz toga svega, što je navedeno, zaključuje da je potrěbito: da Slavjane u carstvu austrijskom užji književni vezi skopčaju, ako žele da moralno i dalje živu!“²

Stjepan Moyses bio je utemeljitelj i prvi tajnik Horvatsko-slavonskoga gospodarskoga društva. Društvo je osnovano 24. studenoga 1841. kad je na Glavnoj skupštini odlučeno da će se izdavati mjesečni časopis. Zatraženo je dopuštenje od Kraljevskog namjesništva. Kako to dopuštenje nije stizalo, *upravljajući odbor* je 26. siječnja 1842. objavio *Priobćenje članovom horvatsko-slavonskoga gospodarskoga društva*. Otisnuto je na 16 stranica, a sadržavalo je protokol prve skupštine. U govoru predsjednika Jurja

² *Danica ilirska*, 6. veljače 1841.

Haulika ističe se da je „poljsko gospodarstvo najsigurniji izvor narodnjega blaga“ i da je „dobro uređeno poljodjelstvo siguran temelj države“. Utemeljitelji Društva bili su svjesni ne samo važnosti njegova osnutka nego i osobitog značenja brzog djelovanja. Časopis i knjižnica bili su im od presudne važnosti. *Previsoko dozvoljenje od Kraljevskoga namjesništva* nije stizalo. Na osobito domišljat način časopis su pokrenuli pod naslovom *Priobćenje članovom*. Slijedila su „obznanjenja k obćenitom spravištu (...) na dan 25. veljače“ te stručni tekstovi o poljodjelstvu, pa zatim „Izvjestje o većanju druge obćinske skupštine“. Uslijedio je dvo-broj 4. i 5, koji je kao i sljedeći broj 6. nosio naslov *Priobćenje članovom horvatsko-slavonskoga gospodarskoga društva*. Objavili su 6 takvih brojeva, a 30. srpnja 1842. u Zagrebu tiskan je *List mēsečni Horvatsko-slavonskoga gospodarskoga društva* – br. 7. Stjepan Moyses bio je tajnik samo na početku. Nije prihvatio daljnju službu radi „mnogih posalah kojimi je opteretjen“, pa je za tajnika izabran Dragutin Rakovac. U osnivanju Društva koje je odmah znalo pokrenuti stručni časopis, pa u formi *priobćenja* i *izvēstja* objavljivati tekstove o kukuruzu i raži, o lozi i djetelini, o jesenskom oranju i tvornicama šećera..., prepoznaje se promišljenost, odvažnost i sustavnost Stjepana Moysesova. Koncem 1842. objavljen je i popis članova: sveukupno 632 člana koji su stvarali i provodili gospodarski program od životne važnosti za cijelu Hrvatsku. To je imalo višestruke dobre učinke. Na hrvatskom jeziku vođene su stručne i znanstvene rasprave, objavljivani poučni tekstovi i vijesti iz svijeta. Time je obogaćivano hrvatsko znanstveno nazivlje i stvarana podloga za osnivanje gospodarskog učilišta.

Treba se prisjetiti da je i Matica ilirska osnovana kao *glavnica* za hrvatsku knjigu 1842. Kako nije bilo dopuštenja za osnivanje društva, utemeljenje glavnice bio je promišljen čin – sličan objavljivanju časopisa Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva. Na utemeljenju Matice izabran je odbor u kojem su bili Janko Drašković, Stjepan Moyses, Ljudevit Gaj, Dimitrija Demeter i Ljudevit Vukotinović. Taj se odbor brinuo za oblikovanje programa Matice i za njegovu provedbu.

Također, na sličan način pokrenut je i časopis *Kolo*. U istom broju *Ilirskih narodnih novina* od 19. veljače 1842. u kojem je objavljen veliki izvještaj o Saboru čitaonice ilirske zagrebačke, tiskan je književni oglas za *Kolo* – potpisuju ga Dragutin Rakovac, Stanko Vraz i Ljudevit Vukotinović. Ne piše da je riječ o časopisu, jer za njega niti nema „previšnjeg dopuštenja“. Objavljene su redom *Knjiga I* (1842), *Knjiga II* (1843), *Knjiga III* (1843). Početkom 1843. zabranjeno je ilirsko ime. *Ilirske narodne novine* postaju *Narodne novine*, *Danica ilirska* postaje *Danica hrvatska, slavonska i dalmatinska*. Janko Drašković i Metel Ožegović započinju diplomatsku borbu za očuvanje ilirskog imena u književnosti. Metel Ožegović latinskim jezikom u ugarskom saboru brani „naša municipalna prava“, suprotstavlja se mađarizaciji čuvajući narodnost i jezik. Obrana nepobitnih prava združenih kraljevina značila je obranu ne samo baštine i pravne stečevine nego i tek osnovanih ustanova, društava, časopisa i knjiga i hrvatskog jezika u školama. Pa iako se *Kolo* 1847. ne naziva časopisom, nego: *članci za literaturu, umjetnost i narodni život – Knjiga IV* objavljuje se „troškom nar. Matice ilirske“. Ne piše da se objavljuje u nakladi Matice, nego troškom – očito je dobro promišljeno kako da se pokrene časopis a da se ne izazovu zabrana i progon.

I Gospodarsko društvo i Matica postali su temeljne ustanove koje su sačuvale hrvatski narod, jezik, kulturu, umjetnost, gospodarstvo. Stjepan Moyses bio je utemeljitelj Matice ilirske. Obvezani utemeljitelj postao je prinosom od 50 forinti srebra, no neizmerno je veći njegov prinos objavljivanjem hrvatskih knjiga, pjesama i govora održanih studentima zagrebačke akademije i učenicima gimnazije. Svoje je učenike odgajao u znanjima i umijećima. Doživio je zvjezdane trenutke Hrvatskoga narodnog preporoda. U povijesnim vrelima zasvjedočeno je da se u to doba novotiskano Gundulićevo djelo *Osman* čitalo s udivljenjem u dvorovima i kolibama. Bilo je tako i s drugim knjigama stare hrvatske književnosti i djelima mladih autora utemeljitelja i prinosnika Matice ilirske koja je 1874. postala Matica hrvatska. I danas nakon 177 godina u Matici hrvatskoj se ima što učiti od njezina

utemeljitelja Stjepana Moysesa. On je i umom i srcem stvarao velika djela. Spjevao je pjesmu *Med Hrvati stanak moj*, što je na najljepši način potvrdio svojim djelom.

Literatura

- Franković, D., 1976: Uloga ilirske štampe u muzičkom životu Hrvatske od 1835. do 1849., *Muzikološki zbornik*, 7.
- Herceg, J., 1935: *Ilirizam*, Zadruga profesorskog društva, Beograd.
- Hergešić, I., 2005: *Hrvatske novine i časopisi do 1848. Hrvatske sudbine*, Ex libris, Zagreb.
- Hrvatski narodni preporod I – Ilirska knjiga*, 1965, red. J. Ravlić, Matica hrvatska – Zora, Zagreb.
- Hrvatski preporod – temeljni programski tekstovi, svezak prvi*, 1994, red. I. Martinčić, Erasmus naklada, Zagreb.
- Jembrih, A., 2016: *Tragom života i rada Stjepana Moysesu u Zagrebu (1829–1851.)*, Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima, Zagreb.
- Ježić, S., 1934: *Ilirska antologija – književni dokumenti hrvatskog preporoda*, Minerva, Zagreb.
- Ježić, S., 1944: *Hrvatski preporod u prvoj polovini XIX. stoljeća, Poviestni pregled i dokumenti*, Hrvatska školska knjižnica, Zagreb.
- Knjiga o kolu, Kolo 1842.–1853.*, 1993, red. I. Martinčić, Erasmus naklada, Zagreb.
- List mēsečni horvatsko-slavonskoga Gospodarskoga društva pēva godina*, 1842, tiskom kralj. priv. ilirske narodne tiskarne Dra. Ljudevita Gaja, Zagreb.
- Nekoji spisi iz javnoga političkog djelovanja Metela baruna Ožegovića (govor Metela Ožegovića kao hrvatskoga zastupnika na ugarskom saboru držan u sjednici stališkoga stola dne 12. rujna 1844., o ilirizmu i slavizmu)*, 1887, tisak Dioničke tiskare, Zagreb.
- Ravlić J., Somborac M., 1963: *Matica hrvatska 1842.–1962.*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Smičiklas, T., Marković, F., 1892: *Matica hrvatska od godine 1842. do godine 1892. Spomen knjiga*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Szabo, A., Brtān, R., Ivančić, D., 2016: *Stjepan Moyses i Hrvati*, Matica slovačka – Zagreb, Zagreb.
- Zjalić, M., 1906: *Glazbeno pjevačko društvo „Vijenac“ u zagrebačkom sjemeništu: crtice iz njegove prošlosti*, vlast. nakl., Zagreb.